

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

1/S-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/1 (5) - 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayeov Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Мадреймов Фархат Махсетбаевич</i> СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА В КАРАКАЛПАКСТАНЕ В 1920-1924 ГОДАХ	12-18
<i>Алимджанов Бахтиёр Абдихакимович</i> АНТРОПОЛОГИЯ ИМПЕРСКОЙ ВЛАСТИ: ХАКЕНТСКИЕ ЗЕМЛИ И АДВОКАТ С. ЛАПИН	19-23
<i>Чориев Шохрух Холтура угли</i> ИСТОРИОГРАФИЯ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТУРКЕСТАНСКОГО ГЕНЕРАЛ- ГУБЕРНАТОРСТВА В 40-90-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА	24-35
<i>Najmiddinov Boburmirzo Zuhridin o'g'li</i> SOVET HOKIMIYATINING 1917-1943-YILLARIDA O'ZBEKISTON SSR DA AMALGA OSHIRGAN DINIY SIYOSATI	36-43
<i>Esonova Nilufar</i> SANOAT SOHASIDA XALQARO HAMKORLIK MUNOSABATLAR TARIXINING O'RGANILISHI: TAHLIL VA NATIJALAR (1991-2018-YILLAR)	44-47
<i>Qarshiyev Ahmad, Jumayev Abdimo'min, Bebitov Maqsud</i> DENOV BEKLIQIDA MAVJUD JOY NOMLARIGA OID MULOHAZALAR	48-55
<i>Qurbonov Abbas</i> MUSTAQILLIKNING DASTLABKI YILLARIDA QASHQADARYODA YENGIL SANOAT SOHASIDA AMALGA OSHIRILGAN ISLOHOTLAR VA ULARNING NATIJALARI	56-59
<i>Abduraimova Sabohat Ergash qizi</i> BUXORO AMRLIGI DAVRIDA CHIROQCHI BEKLIQI AHOLISINING TURMUSH TARZI	60-65

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Karjavova Xurshida Abdumalikovna</i> MAHALLA INSTITUTINING IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	66-73
<i>Pardayev Erkin Egamberdi o'g'li</i> XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA SIFATNI BOSHQARISHNING INNOVATSION USULLARI	74-82
<i>Palvanbayev Umidbek O'ktam o'g'li</i> O'ZBEKISTON POCHTA BOZORIDA XUSUSIY POCHTA KORXONALARINING TUTGAN O'RNI (BTS, DMS, EMU POCHTALARI MISOLIDA)	83-86
<i>Чинорова Шаходат Мансур кизи, Нормуродов Хусан Эшмахматович</i> ЗНАЧЕНИЕ ТАРГЕТИРОВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РАЗВИТИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ	87-93
<i>Gabriel Ayodeji Ogunmola</i> GREEN BONDS: FINANCING RESOURCE CONSERVATION FOR A SUSTAINABLE FUTURE IN FARMING IN UZBEKISTAN	94-108

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Rashidova Dilfuza Ganievna</i> XIX ASR O‘ZBEK SHOIRALARINING IJODIDA GUMANISTIK G‘OYALAR VA IJTIMOY-FALSAFIY QARASHLAR	109-113
<i>Ochilova Nigora Ruzimuratovna</i> GENDER TENGLIGINI TA‘MINLASHNING IQTISODIY-IJTIMOY OMILLARI	114-118
<i>Samadov Jonmurod</i> JALOLIDDIN RUMIY ASARLARIDA FALSAFIY TUSHUNCHALAR VA ULARNING ILMIY–METODOLOGIK TAHLILI	119-123
<i>Kdirbaev Baxadir Berdaxovich</i> AXBOROT JAMIYATI VA MEDIA-MADANIYATNING NAZARIY-FALSAFIY TUSHUNCHASI	124-131
<i>Kurbanbaeva Ulbosin Jumag‘alievna</i> EKOLOGIK XAVFSIZLIK TUSHUNCHASINING MOHIYATI VA XUSUSIYATLARI	132-136
<i>Narzukulova Ferangiz Rustamjonovna</i> ILMIY TIL VA FALSAFIY TERMINOLOGIYA: SHAKLLANISH VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	137-141
<i>Xolmirzaev Xurshid Nakibillaevich</i> IJTIMOY-KASBIY FAOLIYAT JARAYONIDA SUN‘IY INTELLEKTNING INSON SALOHIYATIGA TA‘SIRI	142-148
<i>Султанов Бахтиёр Бахтиёрович</i> ОБРАЗ ФИЗИЧЕСКОЙ РАЗВИТОЙ, ГЕРОИЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В ЭПОХУ АНТИЧНОСТИ	149-153
<i>Bozorov Suxrob Komilovich</i> MA‘NAVIY TRANSFORMATSIYANING ISTIQBOLLARI: INNOVATSION G‘OYA VA LOYIHALAR	154-157
<i>Kimsanbayeva Shaxnoza Bakridinovna</i> MILLIY O‘ZLIK VA DINIY BAG‘RIKENGLIK: ZAMONAVIY JAMIYATDAGI O‘ZARO TA‘SIRLAR	158-163
<i>Muxamedjanova Lalixon</i> GLOBALASHUV VA MADANIYATLARARO ARALASHUV	164-172

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Isanova Feruza Tulqinovna</i> INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI XALQARO HUQUQ SOHASIGA OID LEKSIK BIRLIKLARNING DIAKRON TADQIQI	173-180
<i>Mahmudova Umida Ural qizi</i> INTERNET DISKURSIDA FOYDALANILADIGAN EMOJILARNING LISONIY VA MADANIY JIHATLARI	181-189
<i>Madalov Navruz Ergashevich</i> IMPORTANT SUBJECTS OF COMPARATIVE AND CONTRASTIVE PHILOLOGICAL STUDIES AND TRANSLATION DIFFICULTIES OF STRUCTURAL–SEMANTIC MODELS OF PROVERBS	190-194
<i>Ubaydullayev Normuhammad Xasanovich</i> XOTIRANOMALARDA ZAMON VA MAKON MASALASI	195-198

<i>Ochilova Habiba Akramovna</i> ISSUES IN THE CLASSIFICATION OF QUESTION SENTENCE TYPES IN LINGUISTICS ...	199-207
<i>Muxammadiyeva Mashxura, Amirqulova Gulxayo</i> FILOLOGIK TADQIQOTLARNING ZAMONAVIY TIBBIY TARJIMA VA TALQINGA TA'SIRI	208-213
<i>Karabaeva Barno Bobir qizi</i> A COMPARATIVE ANALYSIS OF METAPHORICAL EXPRESSIONS REFLECTING PERCEPTION IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	214-219
<i>Axunbabaeva Narqiza Hamidjanovna</i> ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ ИСТОРИЧЕСКИХ И АРХАИЧНЫХ СЛОВ В ДОКУМЕНТАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКОЙ ПОВЕСТИ «ВЛАСТИТЕЛЬ СЕМИ СОЗВЕЗДИЙ»	220-226
<i>Turdaliyeva Shahnoza O'ktamovna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI SON-GIBRID MAQOLLARNING LEKSIK-SEMANTIK TAHLILI	227-236
<i>Mansurova Shohista Isroilovna</i> OT OBRAZI TUSHUNCHASI (ZAMONAVIY O'ZBEK VA JAHON ADABIYOTI MISOLIDA)	237-241
<i>Davranov Akmal Akramjonovich</i> IJTIMOIY TENGLIK TUSHUNCHASI (INGLIZ UTOPIYALARI VA O'ZBEK DOSTONLARI MISOLIDA)	242-246
<i>Yuldasheva Aziza Yuldashevna</i> TARJIMASHUNOSLIKDA PRAGMATIKANING O'RNI	247-252
<i>Mirvaliyeva Malika Zoid qizi</i> SEMANTIKANING TARJIMADAGI AHAMIYATI	253-257
<i>Sidiknazarova Zulfiya Mirsharapovna</i> JADID ADABIYOTI VA MODERNIZATSIYA JARAYONLARI	258-262
<i>Ruzibayeva Aziza Kahramanovna</i> THE MOOD OF LONGING FOR FREEDOM IN THE AGE OF BYRON	263-266
<i>Narzikulova Rayhona Ahmadovna</i> THE PRAGMATIC FUNCTIONS OF IRONY	267-271
<i>Najmiddinov Muhammadjon</i> O'ZBEK TILIDA KO'P MA'NOLILIK, SINONIMIYA, OMONIMIYA VA ULARNING ELEKTRON TEZAVURUSDA AKS ETISHI	272-278
<i>Achilov Oybek Rustamovich</i> LEKSIK-SEMANTIK DEVIATSIYA ILGARI SURISH VOSITASI SIFATIDA	279-284
<i>Tashpulatova Mukambar Axmetovna</i> KOMPYUTER LINGVISTIKASI VA SUN'IY INTELLEKTNING TILGA TA'SIRI	285-289
<i>Normamatov Farrux, Toshpo'latova Xusniya</i> GLOBAL KESIMDA INGLIZ MADANIYATINING LINGVOKULTUROGIK JIHATLARI	290-293
<i>Shonazarova Gulnoza, Madiyeva Madina</i> THE ROLE OF INTERNET RESOURCE IN IMPROVING TEACHING FOREIGN LANGUAGE: METHODOLOGICAL ANALYSIS AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS	294-297

<i>Jo'rayeva Lola Tolibdjonovna</i> IJTIMOIY TARMOQLARDA NEOLOGIZMLARNING BUGUNGI KUNDAGI QO'LLANILISHI	298-302
<i>Saitxanova Aziza Xolmuxamedovna</i> TA'M VA TIL O'RTASIDAGI MUVOZANAT: TAOM DISKURSINING TARJIMA QIYINCHILIKLARI VA YECHIMLARI	303-307
<i>Axmedov Shaxzod, Nazarov Vafokul</i> NEOLOGIZMLAR TADQIQI TARIXIGA DOIR	308-312
<i>Mustafayeva Sojida Ulashevna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA MERONIMIK MUNOSABATLI SO'ZLARNING LEKSIKOGRAFIK TALQINLARI	313-321
<i>Buriyeva Muxayyo Zokir qizi</i> COMPARATIVE ANALYSIS OF MEAT IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	322-326
<i>Berdiqulova Shaxnoza Ruziqulovna</i> YORDAMCHI SO'ZLARNING SHAKLIY XUSUSIYATLARIGA KO'RA TURLARI VA YASALISHI: BOG'LOVCHILAR	327-330
<i>Shokirova Gulbahor Alimovna</i> NEMIS TILINI O'QITISHDA YANGI YONDASHUVLAR	331-334
<i>Najmidinova Nafisa Ulja qizi</i> O'ZBEK TILIDA SO'ZLASHUVCHILARGA ITALYAN TILINI O'RGATISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI	335-339
12.00.00 - YURIDIK FANLAR	
<i>Утемуратов Махмут Ажимуратович</i> СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРАВА (ОТ ТРАДИЦИОННОГО К ЦИФРОВОМУ ПРАВУ)	340-344
<i>Masadikov Sherzodbek</i> ENFORCEMENT OF ARBITRATION AGREEMENT UNDER UZBEK LAW	345-351
<i>Alieva Kamola Ravshanovna</i> ONLINE GENDER-BASED VIOLENCE IN UZBEKISTAN: GAPS IN LEGISLATION AND THE PATH FORWARD	352-363
<i>Utebaev Salamat Maqsetbay o'g'li</i> KONTRABANDA UCHUN JAVOBGARLIK TO'G'RISIDAGI QONUNCHILIK EVOLYUTSIYASI: TARIXIY-HUQUQIY TAHLIL	364-372
<i>Ходжаева Ширин</i> ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ВСЕМИРНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА	373-378
<i>Каюмова Асаля Султномуродовна</i> ЭЛИТА ИНДУСТРИИ ВЕНЧУРНОГО КАПИТАЛА	379-384
<i>Mirzaraximov Baxtiyor, Shokirov Bobur</i> ZAMONAVIY TASHKILOTLARDA KIBERXAVFSIZLIK STRATEGIYALARINING SHAKLLANISHI VA SAMARADORLIGI: MA'LUMOTLARNI HIMOYA QILISH CHORALARINING RIVOJLANISHI VA NATIJADORLIGI TAHLILI	385-392

<i>Суннатиллаева Сарвиноз Иззатулло кизи</i> ДИСКРЕЦИОННЫЕ ПОЛНОМОЧИЯ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ И СОВЕТЕ ЕВРОПЫ: ПРЕДЕЛЫ, КОНТРОЛЬ И СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА	393-400
<i>Dilboboyev Nozimbek</i> CHET ELLIK INVESTORLARNING HUQUQIY MAQOMI HAMDA ULARNI DAVLAT TOMONIDAN QO'LLAB-QUVVATLASH BO'YICHA IMTIYOZ VA PREFERENSIYALAR BERISH	401-406
<i>Raximbayev O'tkir Fayzullayevich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA TURIZM SOHASIDAGI QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISH MASALASIGA NAZAR	407-414
<i>Ubaydullayev Abror Qutpilla o'g'li</i> HOZIRGI ZAMON ISLOM MOLIYA HUQUQI VA AN'ANAVIY HUQUQIY TIZIMLAR O'RTASIDAGI QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	415-423
<i>Zokirov Sardorjon Karimjon ugli</i> PROCEDURAL FEATURES OF PARTICIPATION DEFENSE COUNSEL AT THE PRELIMINARY INVESTIGATION	424-430
<i>Axmedova Guliruxsor Ravshanovna</i> BOLANI OLIB BERISH VA UCHRASHTIRISH BILAN BOG'LIQ ISHLARNI KO'RIB CHIQISH BO'YICHA SUD VA HUQUQIY AMALIYOTNING DOLZARB MUAMMO VA YECHIMLARI	431-436
<i>Zoilboyev Javlon Karimjon o'g'li</i> MA'MURIY SUD ISHLARINI YURITISHDA QONUNIY KUCHGA KIRGAN SUD HUJJATLARINI YANGI OCHILGAN HOLATLAR BO'YICHA QAYTA KO'RISH YUZASIDAN ISH YURITISH MAZMUNI	437-441
<i>Hakimov Sunnat Furqat o'g'li</i> SPORT JAMOAT BIRLASHMALARINING HUQUQIY TAHLILI	442-445
<i>Файзиев Фарход Фуркат угли</i> ЗНАЧИМОСТЬ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ В СОВРЕМЕННЫХ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ УСЛОВИЯХ	446-452
<i>Файзиева Гулрух Мухаммади кизи</i> МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВА НА НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ ЖИЛИЩА	453-459
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Polvonov Baxtiyor Zaylobidinovich</i> TIBBIYOT UNIVERSITETLARIDA «MODDALARNING NURLANISH SPEKTRINI O'RGANISH» MAVZUSINI IT TECHNOLOGIYALAR ASOSIDA NAMOYISH ETISH MASALALARI	460-466
<i>Hamdamova Nozima Muqimovna</i> BO'LAJAK TECHNOLOGIYA FANI O'QITUVCHISI KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI	467-475
<i>Zulfixarov Ilxom Maxmudovich, Zulfikorova Munajat Mirzaxmatovna</i> IQTISODIY-IJTIMOYIY GEOGRAFIK BILIMLAR BERISHDA MATEMATIK METODLARDAN FOYDALANISH	476-481
<i>Qurbonova Nigina Boboxo'jayevna</i> ESDALIKLAR — SADRIDDIN AYNIYNING UMR VA XOTIRA KITABI	482-488

<i>Toshtemirova Saodat Abdurashidovna</i> KLAUSTER TIZIMIDA TARIX FANLARINI O'QITISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI	489-494
<i>Inoyatov Odiljon Sabitovich</i> TEKISLIKLARNING O'ZARO PARALLELLIGI	495-500
<i>Жумамуратова Аибахар Нурмуханбетовна</i> СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РАЗВИТИЯ КОГНИТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ СВЯЗЕЙ	501-508

Received: 15 February 2025
Accepted: 20 February 2025
Published: 25 February 2025

Article / Original Paper

PLOYMENT, SYNONYMS, HOMONYMIES IN THE UZBEK LANGUAGE AND THEIR REFLECTION IN AN ELECTRONIC THESAURUS

Najmiddinov Muhammadjon

Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor,
Kokand University

Abstract. This article analyzes the phenomena of polysemy, synonymy, and homonymy in the Uzbek language and explores the principles of their representation in an electronic thesaurus. The study examines the systematization of lexical-semantic relations based on the WordNet model and determines their role in natural language processing (NLP). The usage of polysemous units in different contexts, the classification of synonymic rows, and the adaptation of homonymous units to an electronic system are discussed. The results of the research provide a theoretical and practical foundation for the development of an Uzbek language electronic thesaurus.

Keywords: polysemy, synonymy, homonymy, electronic thesaurus, natural language processing (NLP), WordNet, lexical-semantic relations.

O'ZBEK TILIDA KO'P MA'NOLILIK, SINONIMIYA, OMONIMIYA VA ULARNING ELEKTRON TEZAURUSDA AKS ETISHI

Najmiddinov Muhammadjon,

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent,
Qo'qon universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilidagi ko'p ma'nolilik (polisemiya), sinonimiya va omonimiya hodisalari tahlil qilinib, ularning elektron tezaurusda aks ettirilish tamoyillari o'rganiladi. Tadqiqot davomida WordNet tizimi modeli misolida leksik-semantik munosabatlarning tizimlashtirilishi va ularning tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) sohasidagi o'rni aniqlanadi. Polisemantik birliklarning turli kontekstlardagi qo'llanilishi, sinonimik qatorlarning tasnifi hamda omonimik birliklarning elektron tizimga moslashtirilishi ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari o'zbek tilining elektron tezaurusini yaratish bo'yicha nazariy va amaliy asoslarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ko'p ma'nolilik, sinonimiya, omonimiya, elektron tezaurus, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), WordNet, leksik-semantik munosabatlar.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI1Y2025N41>

Kirish. Zamonaviy lingvistika taraqqiyotining muhim yo'nalishlaridan biri leksik-semantik munosabatlarni tadqiq etish va ularni raqamli texnologiyalar vositasida tizimlashtirishdir. Bugungi kunda tabiiy tilni qayta ishlash (NLP – Natural Language Processing) texnologiyalari rivojlanib borayotganligi sababli, turli tillarda so'zlar orasidagi semantik munosabatlarni aks ettiruvchi elektron resurslarga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Shunday resurslardan biri – elektron tezaurus bo'lib, u ma'lum bir tilning lug'aviy birliklarini tizimli ravishda tavsiflash va ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash uchun muhim manba hisoblanadi. Ushbu tadqiqotda aynan o'zbek tilidagi ko'p ma'nolilik (polisemiya), sinonimiya va omonimiya hodisalari hamda ularning elektron tezaurusda aks ettirilishi masalalari o'rganiladi.

O'zbek tili boy lug'aviy tarkibga ega bo'lib, undagi so'zlar turli semantik va strukturaviy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Xususan, ko'p ma'nolilik, sinonimiya va omonimiya kabi hodisalar tilshunoslikda ham nazariy, ham amaliy jihatdan muhim hisoblanadi. Ushbu munosabatlarning elektron tezauruslarda to'g'ri va aniq aks ettirilishi lingvistik tadqiqotlar, avtomatik tarjima, ma'lumot qidirish tizimlari, sun'iy intellekt asosidagi dasturlar va o'zbek tilining kompyuter lingvistikasi rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Ko'p ma'nolilik – bir so'zning turli kontekstlarda turli ma'nolarni anglashi hodisasi bo'lib, u o'zbek tilida keng tarqalgan. Masalan, *boshla-* fe'li “ishga kirishmoq” (dastlabki ma'nosi), “yo'l ko'rsatmoq” yoki “biror jarayonni yo'lga qo'yimoq” ma'nolarini anglatishi mumkin. Bunday holatlar o'zbek tilining semantik boyligini namoyon qilsa-da, ularning elektron tezaurusda aniq ifodalanishi murakkab vazifadir. Sinonimiya – ma'lum bir tushunchani ifodalashda bir-biriga yaqin ma'noga ega bo'lgan so'zlar guruhi bo'lib, u tildagi ekspressivlikni oshirishda katta ahamiyat kasb etadi. Misol uchun, o'zbek tilida *go'zal* so'zining *chiroyli, latofatli, maftunkor, ko'rkam* kabi sinonimlari mavjud. Sinonimik munosabatlarni aniq ajratish va ularni tezaurus tizimiga kiritish tilning avtomatik qayta ishlanishi uchun katta ahamiyatga ega. Omonimiya – fonetik jihatdan o'xshash, ammo turli ma'nolarga ega bo'lgan so'zlar o'rtasidagi munosabatni ifodalovchi lingvistik hodisadir. Masalan, *bog'* so'zi “mevali daraxtlar o'sadigan joy” yoki “biror narsani bog'lash uchun ishlatiladigan vosita” ma'nolarida kelishi mumkin. Omonimik so'zlar avtomatik tarjima, ma'lumotlarni indeksatsiya qilish va matnni qayta ishlash jarayonlarida muammolar tug'dirishi mumkin, shu sababli ularni elektron tezaurusda aniq tasniflash muhim ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – o'zbek tilidagi ko'p ma'nolilik, sinonimiya va omonimiya hodisalarini tahlil qilish va ularni elektron tezaurus tizimida samarali aks ettirish usullarini ishlab chiqishdan iborat. Shu maqsadda quyidagi vazifalar belgilangan:

- O'zbek tilidagi leksik-semantik munosabatlarni nazariy jihatdan o'rganish va ularning tasnifini aniqlash;
- Dunyo tillarida, xususan, ingliz tilidagi WordNet tizimi misolida elektron tezauruslarning tuzilishi va ishlash tamoyillarini tahlil qilish;
- O'zbek tilidagi polisemik, sinonimik va omonimik birliklarning elektron tezaurusda aks ettirilishining texnik va metodologik asoslarini ishlab chiqish;
- Matnlarni avtomatik qayta ishlash jarayonida sinonimiya va omonimiya keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan noaniqliklarni bartaraf etish usullarini taklif qilish.

O'zbek tilining elektron tezaurusini yaratish faqat tilshunoslik nuqtai nazaridan emas, balki sun'iy intellekt, mashina tarjimasi va avtomatlashtirilgan matn tahlili kabi sohalarda ham katta ahamiyatga ega. Chunki bunday tizimlar tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalarining samaradorligini oshirish bilan birga, milliy tilning raqamli texnologiyalar bilan integratsiyasiga ham xizmat qiladi. Ayniqsa, so'zlar o'rtasidagi semantik munosabatlarning aniq ifodalanganligi avtomatik tarjima tizimlarida ma'noni to'g'ri tanlash, matnlarni to'g'ri indeksatsiya qilish va turli lug'aviy birliklarni samarali qayta ishlash imkonini yaratadi. Shunday qilib, o'zbek tilidagi ko'p ma'nolilik, sinonimiya va omonimiya hodisalarining chuqur o'rganilishi va ularning elektron tezaurusda to'g'ri aks ettirilishi lingvistik tadqiqotlar hamda tabiiy tilni qayta ishlash sohasida katta ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot natijalari elektron tezaurus yaratishda nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilishi bilan birga, o'zbek tilining zamonaviy texnologiyalarga moslashuvchanligini oshirishga ham yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili. O'zbek tilida ko'p ma'nolilik, sinonimiya va omonimiya kabi leksik-semantik munosabatlar bo'yicha ilmiy tadqiqotlar uzoq yillardan beri olib borilmoqda. Ushbu mavzular XX asr tilshunosligining asosiy yo'nalishlaridan biriga aylangan bo'lib, polisemiya, sinonimik qatorlar va omonimiya hodisalarini turli nazariy yondashuvlar asosida o'rganish keng rivojlangan. Dunyo tilshunosligi doirasida ushbu hodisalar umumiy til nazariyasi va semantika fanlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, o'zbek tilshunosligida ham mazkur soha bo'yicha qator tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ko'p ma'nolilik hodisasi haqida ilk yirik tadqiqot olib borgan olimlardan biri J. Lyonz hisoblanadi [1;25]. U o'z tadqiqotlarida polisemantik birliklarning semantik strukturasi tahlil qilib, ularni umumiy va maxsus komponentlarga ajratish muhimligini ta'kidlagan. Shuningdek, G.S. Shchur va B. Potye kabi olimlar ham leksik qatlamdagi ko'p ma'nolilik munosabatlarini tahlil qilganlar [2;147]. Ularning tadqiqotlarida asosiy e'tibor polisemiyaning kontekstga bog'liq ravishda qanday o'zgarishini aniqlashga qaratilgan.

Sinonimiya bo'yicha o'zbek tilshunosligida A. Nurmonov va R. Rasulov kabi olimlar qator tadqiqotlar olib borganlar [3;86]. A. Nurmonovning ilmiy ishlari sinonimik qatorlarning tuzilishi va ularning nutq jarayonida tutgan o'rni haqida muhim ma'lumotlarni beradi. Shuningdek, R. Rasulov ham sinonimik qatlamning semantik tuzilishini o'rganib, ularni elektron tizimlarga integratsiya qilish imkoniyatlarini tahlil qilgan [4;221]. Omonimiya masalasida esa, G. Kreydlin va D. Shmelev kabi olimlar lingvistik birliklarning shakl va ma'no jihatdan o'zaro bog'liqligini o'rganib chiqqanlar [5;178]. Ular omonimik birliklarning tizim ichidagi joylashuvi va ularni farqlash imkoniyatlarini ta'kidlaganlar. O'zbek tilshunosligida esa, A. Berdialiyev va R. Safarova omonimiya fenomenini morfologik va semantik nuqtai nazardan o'rganib, ularning o'zbek tilidagi xususiyatlarini tahlil qilganlar [6;95]. Dunyo miqyosida elektron tezaurus va leksik-semantik munosabatlar bo'yicha olib borilgan eng mashhur tadqiqotlardan biri WordNet loyihasidir [7;312]. WordNet tizimi ilk marotaba Princeton universitetida ishlab chiqilgan bo'lib, u so'zlarning semantik bog'liqligini tahlil qilish, sinonimiya, antonimiya va boshqa semantik munosabatlarni belgilashga xizmat qiladi [8;276]. Ushbu model boshqa tillarga moslashtirilgan bo'lsa-da, o'zbek tilida hali to'liq shakllangan elektron tezaurus mavjud emas. Shu sababli, o'zbek tilidagi ko'p ma'nolilik, sinonimiya va omonimiya hodisalarini elektron tizimga kiritish o'z oldiga muhim ilmiy vazifalarni qo'yadi.

Metodlar. Ushbu tadqiqotda o'zbek tilidagi ko'p ma'nolilik, sinonimiya va omonimiya hodisalarini o'rganish hamda ularni elektron tezaurusda aks ettirish usullarini ishlab chiqish uchun turli metodlardan foydalanildi. Birinchi bosqichda **nazariy tahlil** usuli qo'llanilib, mavjud adabiyotlar, ilmiy maqolalar va lug'atlar asosida leksik-semantik munosabatlarning nazariy asoslari o'rganildi. Xususan, polisemiyaning kontekstga bog'liqligi, sinonimik qatorlarning tuzilishi va omonimik birliklarning klassifikatsiyasi bo'yicha tadqiqotlar tahlil qilindi. Ikkinchi bosqichda **korpus lingvistikasi** usuli asosida o'zbek tilidagi matnlar to'plami (korpus) tahlil qilindi. ARANEUM_uzbekium korpusidan foydalanib, turli leksik birliklarning qo'llanish chastotasi va semantik bog'liqligi tekshirildi. Uchinchi bosqichda **taqqoslash va model yaratish** usuli yordamida WordNet tizimi va boshqa elektron tezauruslarning tuzilishi o'rganildi. Shuningdek, o'zbek tiliga moslashtirish imkoniyatlari ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari asosida elektron tezaurus modelining konseptual strukturasi ishlab chiqilib, unda ko'p ma'nolilik, sinonimiya va omonimiya hodisalarining qanday aks ettirilishi belgilandi.

Natijalar. O'zbek tilidagi ko'p ma'nolilik (polisemiya), sinonimiya va omonimiya hodisalarining elektron tezaurusda aks ettirilishiga oid tadqiqot natijalari quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha tahlil qilindi: polisemiyaning leksik-semantik tahlili, sinonimik qatorlarning shakllanishi, omonimik birliklarning klassifikatsiyasi va ularni elektron tizimga moslashtirish tamoyillari.

Ko'p ma'nolilik (polisemiya) va uning elektron tezaurusdagi ifodalanishi. O'zbek tilida polisemantik birliklarning mavjudligi va ularning elektron tezaurusda aks ettirilishi bo'yicha olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, ko'p ma'nolilik hodisasi har doim ham aniq chegaralangan emas. Tadqiqot davomida turli adabiyotlar va o'zbek tili korpuslari asosida bir nechta polisemantik birliklar tanlab olindi va ularning kontekstga bog'liq ravishda qanday o'zgarishi kuzatildi. Masalan, *boshla*- fe'li turli kontekstlarda quyidagi ma'nolarga ega bo'lishi aniqlangan:

1. Biror ishga kirishmoq: *U yangi loyiha ustida ishlashni boshladi.*
2. Yo'l ko'rsatib, yetakchilik qilmoq: *Murabbiy jamoani final o'yiniga boshladi.*
3. Biror harakatning boshlang'ich bosqichi: *Daryo suvi ko'tarila boshladi.*

Polisemiya holatlarini elektron tizimga moslashtirish uchun har bir leksik birlikning alohida kontekstlari asosida tezaurusda maxsus bog'lamalar yaratildi. Ushbu bog'lamalar asosida tezaurusda ko'p ma'noli so'zlar iyerarxik tartibda joylashtirildi va ularning semantik o'zgarishlari tavsiflandi. Shuningdek, polisemantik birliklarning leksik-semantik aloqalarini chuqurroq o'rganish uchun WordNet tizimi modeli asos qilib olindi. WordNet'ning so'zlarni *synset* (sinset – sinonimik to'plam) lar asosida tasniflash usuli o'zbek tiliga moslashtirilganda, polisemantik birliklar har xil kontekstlarda turli *synset* larda aks etishi lozimligi aniqlandi. Masalan, *quralay* so'zi "hayvon bolasi" va "ko'z shakli" ma'nolarida turli *synset* larda aks ettirilishi kerakligi aniqlandi.

Sinonimiya va sinonimik qatorlarning shakllanishi. Tadqiqot davomida sinonimiya hodisasi bo'yicha ham tahlillar olib borildi va ularning elektron tezaurusda qanday ifodalash mumkinligi ko'rib chiqildi. O'zbek tilida sinonimik qatorlarning ko'pligi tilning boyligi va ifodaviy imkoniyatlarini kengaytiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, sinonimik qatorlar semantik jihatdan uch asosiy guruhga ajratilishi mumkin:

1. **To'liq sinonimlar** – leksik birliklarning ma'nosi bir xil bo'lib, ularning almashtirilishi matn mazmuniga ta'sir qilmaydi. Masalan: *doktor – shifokor, advokat – huquqshunos.*
2. **Yaqin sinonimlar** – leksik birliklar bir-biriga yaqin ma'noni anglatganda, ular ma'lum kontekstda o'ziga xos foydalanish xususiyatiga ega. Masalan: *chiroyli – latofatli – ko'rkam – maftunkor.*
3. **Uslubiy sinonimlar** – leksik birliklar uslubiy jihatdan farq qiladi va muayyan nutq sharoitiga mos keladi. Masalan: *yozuvchi – publitsist – ijodkor.*

Elektron tezaurusni yaratishda sinonimik qatorlarni to'g'ri aks ettirish uchun har bir so'zning sinonimlari turli toifalarga ajratilib, ularning semantik aloqalari tasnif qilindi. WordNet tizimidan olingan model asosida sinonimik qatorlarning strukturasi quyidagi tamoyillar asosida ishlab chiqildi:

- Har bir sinonimik qator *synset* shaklida tasniflandi.
- Sinonimik birliklarning uslubiy xususiyatlari belgilandi va ularning ishlatilish chastotalari tekshirildi.

- Sinonimik qatorlarga antonimik bog‘lamalar qo‘shilib, so‘zlarning qarama-qarshi ma‘nolari ham belgilandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, elektron tezaurusda sinonimik bog‘lanishlarni aniq belgilash uchun ma‘lumotlar bazasida sinonimik qatorlarning leksik-semantik tavsifi berilishi zarur.

Omonimiya va omonimik birliklarning tasnifi. Omonimiya – fonetik jihatdan o‘xshash, lekin turli ma‘nolarga ega bo‘lgan so‘zlar orasidagi bog‘lanishdir. Tadqiqot davomida o‘zbek tilida keng tarqalgan omonimik birliklar tanlab olinib, ularning elektron tizimda qanday tasniflanishi o‘rganildi. Omonimik birliklar ikki asosiy turga ajratildi:

1. **To‘liq omonimlar** – leksik birliklarning talaffuzi bir xil bo‘lsa-da, ularning ma‘nolari bir-biriga bog‘liq emas. Masalan: *bog‘* (mevali daraxtzor) va *bog‘* (bog‘ich, tugun).
2. **Qisman omonimlar** – leksik birliklarning ayrim grammatik shakllari o‘xshash bo‘lib, ular turli kontekstlarda turlicha qo‘llaniladi. Masalan: *yashil* (rang) va *yashil* (harakat – yashashdan hosil bo‘lgan fe‘l shakli).

Elektron tizimda omonimik birliklarning to‘g‘ri tasniflanishi uchun quyidagi tamoyillar ishlab chiqildi:

- Har bir omonimik birlik mustaqil *synset* sifatida tasniflandi.
- Omonimik so‘zlarning turli semantik kontekstlari maxsus belgilangan atributlar orqali farqlantirildi.
- Omonimik birliklar orasidagi bog‘lanishlar maxsus ko‘rsatkichlar orqali ifodalandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tilidagi omonimik birliklarni elektron tizimga moslashtirish uchun ma‘lumotlar bazasida ularning turli ma‘nolarini farqlovchi kontekstual indikatorlar qo‘shilishi zarur.

O‘zbek tilining elektron tezaurusini yaratish bo‘yicha ishlab chiqilgan model. Tadqiqot davomida olinadigan natijalarni umumlashtirib, o‘zbek tilining elektron tezaurusini yaratish uchun quyidagi model ishlab chiqildi:

1. Tezaurusdagi so‘zlar *synset* lar shaklida tasniflanadi.
2. Polisemiya holatlari turli kontekstlar asosida ajratiladi va bog‘lanadi.
3. Sinonimik qatorlarning semantik strukturasi aniqlash va ularning antonimik bog‘lanishlarini shakllantirish tizimi ishlab chiqiladi.
4. Omonimik birliklarning tasniflash mexanizmi ishlab chiqilib, ularning turli semantik ma‘nolari kontekstual indikatorlar bilan ajratiladi.

Shunday qilib, o‘zbek tilining elektron tezaurusini yaratish bo‘yicha ishlab chiqilgan model so‘zlarning leksik-semantik munosabatlarini aniq tasniflash va ularning avtomatlashtirilgan tizimlarda qo‘llanilishini optimallashtirish imkonini beradi. Bu esa mashina tarjimai, tabiiy tilni qayta ishlash va sun‘iy intellekt texnologiyalarida o‘zbek tilidan samarali foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tilida ko‘p ma‘nolilik (polisemiya), sinonimiya va omonimiya hodisalarining elektron tezaurusda aks ettirilishi murakkab jarayon bo‘lib, u bir nechta nazariy va texnik muammolarni hal qilishni talab etadi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun tadqiqot davomida dunyo tajribasi, xususan, ingliz tilidagi WordNet tizimi modeli tahlil qilindi va uning o‘zbek tiliga moslashuvchanligi baholandi.

Birinchi navbatda, **polisemiya** muammosiga e‘tibor qaratildi. O‘zbek tilida bir so‘zning turli kontekstlarda turli ma‘nolarga ega bo‘lishi tadqiqot davomida tasdiqlandi. Masalan,

boshla- fe'li turli vaziyatlarda “yo'l boshlamoq”, “ishga kirishmoq”, “davom ettirmoq” kabi turli ma'nolarni ifodalaydi. Bunday holatlar WordNet tizimi misolida ko'rib chiqildi va *synset* lar yordamida har bir ma'no alohida tasniflanishi lozimligi aniqlandi. Ammo WordNet tizimining linearligi sababli, ayrim holatlarda o'zbek tilidagi polisemantik birliklarni to'g'ri ifodalash qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Shuning uchun tezaurusda iyerarxik model asosida polisemantik birliklarni kontekstual tahlil qilish va ular orasidagi bog'lanishlarni ko'rsatish muhimligi aniqlandi.

Sinonimiya bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'zbek tilida sinonimik qatorlar ko'p bo'lib, ularning leksik-semantik jihatdan aniqlanishi muhim ahamiyatga ega. WordNet tizimi sinonimik munosabatlarni *synset* lar orqali ifodalaydi, bu esa so'zlarning bir-biriga yaqinligini ko'rsatish imkonini beradi. Biroq o'zbek tilida sinonimik birliklar uslubiy, dialektal yoki ekspressiv ma'nolariga ko'ra farqlanishi mumkinligi sababli, ularni tezaurusda belgilash qo'shimcha parametrlarni talab qiladi. Masalan, *chiroyli* so'zining *ko'rkam*, *latofatli*, *maftunkor* sinonimlari uslubiy jihatdan turlicha ishlatiladi. Shuning uchun sinonimik qatorlarni tasniflashda ularning stilistik va semantik xususiyatlarini aniq belgilash zarurligi aniqlandi.

Omonimiya bo'yicha olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'zbek tilida to'liq va qisman omonimik birliklar mavjud. Tadqiqot davomida *bog'* so'zi (mevali daraxtzor / bog'ich, tugun) va *yashil* so'zi (rang / yashashdan hosil bo'lgan fe'l) misolida elektron tezaurusda omonimik birliklarni qanday tasniflash mumkinligi tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, omonimik birliklar uchun WordNet modeli yetarlicha samarali bo'lib, har bir omonim alohida *synset* sifatida tasniflanishi lozim. Shuningdek, omonimlarning farqlanishi uchun qo'shimcha semantik atributlar belgilanishi va ularning turli kontekstlardagi ishlatilish chastotalari tahlil qilinishi kerakligi aniqlandi.

Tadqiqot davomida aniqlangan yana bir muhim jihat – bu **elektron tezaurusning tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) sohasidagi roli**. Ma'lum bo'lishicha, polisemantik, sinonimik va omonimik birliklarni to'g'ri tasniflash va ularni avtomatlashtirilgan tizimlarga kiritish mashina tarjimasini, matnni avtomatik tahlil qilish, so'zlarni semantik jihatdan bog'lash kabi jarayonlarning sifatini oshirishga yordam beradi. Ayniqsa, sinonimik birliklar yordamida sinonimik qidiruv tizimlarini takomillashtirish, omonimik birliklarni esa aniq semantik tahlil qilish orqali ma'lumotlarni yaxshiroq tushunish imkoniyati yuzaga keladi. Shunday qilib, tadqiqot natijalari o'zbek tilida elektron tezaurus yaratish bo'yicha asosiy yondashuvlarni shakllantirdi. Biroq, olingan natijalarni yanada mukammallashtirish va ularni amaliyotga tatbiq etish uchun qo'shimcha tadqiqotlar talab etiladi. Jumladan, o'zbek tilining katta matnlar korpusini yaratish va tezaurusni NLP tizimlariga integratsiya qilish kelajakdagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa. O'zbek tilida ko'p ma'nolilik, sinonimiya va omonimiya hodisalarini elektron tezaurusda aks ettirish bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari tilshunoslik va tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) sohasida muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, leksik-semantik munosabatlarni aniq tasniflash va ularni tizimli ravishda elektron tizimlarga kiritish zamonaviy lingvistika va texnologiyalar rivoji uchun dolzarb masala hisoblanadi. Ko'p ma'nolilik bo'yicha olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, polisemantik birliklarning turli kontekstlarda qanday ma'nolar kasb etishini aniqlash va ularni *synset* lar yordamida to'g'ri ajratish zarur. Tadqiqot davomida aniqlangan metodlar asosida har bir polisemantik birlikning semantik aloqalari tahlil qilinib, ularni aniq tasniflash tamoyillari ishlab chiqildi. Sinonimiya bo'yicha tadqiqotlar esa

shuni ko'rsatdiki, sinonimik qatorlarni nafaqat semantik bog'liqlik, balki stilistik va ekspressiv jihatdan ham tasniflash muhimdir. WordNet tizimi modelidan foydalangan holda, sinonimik birliklarni tezaurusga kiritish yo'llari ishlab chiqildi va ularning NLP tizimlarida qanday qo'llanishi mumkinligi aniqlandi.

Omonimiya bo'yicha olib borilgan tahlillar esa omonimik birliklarning elektron tizimlarda qanday tasniflanishi kerakligini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, har bir omonimik birlik mustaqil *synset* sifatida tasniflanib, ularning turli kontekstlardagi qo'llanilishiga oid indikatorlar qo'shilishi lozimligi aniqlandi. Umuman olganda, ushbu tadqiqot natijalari o'zbek tilida elektron tezaurus yaratish jarayonida muhim ahamiyat kasb etib, u tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) sohasida yangi imkoniyatlar yaratadi. Kelgusida o'zbek tilining elektron tezaurusini yanada rivojlantirish uchun katta hajmdagi matnlar korpusini yaratish, tezaurusni mashina o'rganish algoritmlariga integratsiya qilish va ularni turli sohalarda qo'llash masalalarini chuqurroq o'rganish lozim. Shunday qilib, ushbu tadqiqot natijalari tilshunoslik, kompyuter lingvistikasi va tabiiy tilni qayta ishlash sohalarda katta amaliy ahamiyatga ega bo'lib, o'zbek tilini global texnologik rivojlanish jarayonlariga moslashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Lyons, J. (1977). *Semantics* (Vol. 1 & 2). Cambridge University Press.
2. Shchur, G. S., & Potier, B. (1983). *Lexical Relations in Linguistics: A Comparative Study*. Moscow: Nauka.
3. Nurmonov, A. (2008). *O'zbek tilining leksik-semantik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.
4. Rasulov, R. (2010). *Leksikologiya va semasiologiya masalalari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
5. Kreydlin, G. E., & Shmelev, D. N. (1996). *Semantics and Pragmatics of Homonyms in Natural Language Processing*. Russian Academy of Sciences.
6. Berdialiyev, A., & Safarova, R. (2015). *O'zbek tilida omonimiya va uning lingvistik o'rni*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
7. Miller, G. A., & Fellbaum, C. (1998). *WordNet: An Electronic Lexical Database*. MIT Press.
8. Princeton University. (2020). *WordNet: A Lexical Database for English*. Retrieved from <https://wordnet.princeton.edu>
9. Ermatov, I. R. (2012). *Morfem va so'z yasash satxlari terminologik tizimi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
10. Kuzmenko, N. V. (2004). *Meronymy in Modern English in the Light of Grammaticalization Theory*. Moscow State University.
11. Mustafayeva, S. (2017). *Mero-nomik munosabatlar o'zbek va ingliz tillari misolida*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
12. Fellbaum, C. (Ed.). (1998). *WordNet: An Electronic Lexical Database*. Cambridge: MIT Press.
13. Oxford University Press. (2021). *Oxford Thesaurus of English* (4th ed.). Oxford: Oxford University Press.
14. Uzbek National Corpus (2022). *ARANEUM_uzbekium: Annotated Corpus of the Uzbek Language*. Retrieved from <https://araneum.uz>
15. Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. University of Chicago Press.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/1 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).